مجلۀ علمی – تحقیقی تاج
Taj Academic and Research Journal
پوهنتون تاج

تاریخ دریافت : ۱۴۰۴/۷/۱۶
تاریخ پذیرش : ۱۴۰۴/۱۱/۲۹
تاریخ نشر : ۱۴۰۴/۱۲/۲۷

https://www.taj.edu.af/magazine/index.php
دورۀ دوم، شمارۀ دوم، خزان و زمستان ۱۴۰۴

P- ISSN:2664-9144
E- ISSN:3106-4191
DOI: http://doi.org/10.63616/taj.V.02.I.02.04

نگرش اساتید پوهنتون هرات نسبت به نقش شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری محصلان از اعتیاد به مواد مخدر

پوهنمل سید کامران حسینی[۱]، پوهنمل مینه الکوزی[۲]، پوهاند دوکتور عزیزالرحمن نیازی[۲]، و پوهندوی شفیق احمد جویا[۲]

چکیده

اعتیاد به مواد مخدر از بزرگ‌ترین معضلات اجتماعی و صحی در افغانستان به شمار می‌رود که آثار گسترده‌ای بر سلامت فردی، استحکام خانواده و نظم اجتماعی برجای می‌گذارد. در کنار این چالش، گسترش شبکه‌های اجتماعی نیز دورویه متفاوت دارد؛ از یک‌سو می‌تواند زمینه تبلیغ و عادی‌سازی مصرف مواد را فراهم سازد و از سوی دیگر ظرفیت قابل‌توجهی برای آموزش، ارتقای سطح آگاهی و پیش‌گیری از گرایش به اعتیاد ایجاد می‌کند. اهمیت این موضوع در محیط‌های پوهنتونی دوچندان است؛ زیرا اساتید به‌عنوان مرجعیت علمی و الگوی رفتاری می‌توانند نقش کلیدی در انتقال پیام‌های پیشگیرانه ایفا کنند. هدف تحقیق حاضر بررسی نگرش اساتید پوهنتون هرات نسبت به نقش شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری محصلان از اعتیاد به مواد مخدر، شناسایی موانع و چالش‌ها و ارائه پیشنهادهای کاربردی برای بهره‌گیری مؤثرتر از این رسانه‌ها است. پرسش اصلی تحقیق بررسی رابطه نگرش مثبت اساتید نسبت به اثربخشی شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری محصلان از اعتیاد به مواد مخدر و نقش حمایت نهادی در تقویت این نگرش است. روش تحقیق مقطعی–تحلیلی بوده و داده‌ها از طریق پرسش‌نامه ۲۰ سؤالی محقق‌ساخته با روایی و پایایی مناسب جمع‌آوری شد. نمونه شامل ۱۹۹ تن از اساتید پوهنتون هرات در سمستر خزانی سال ۱۴۰۴ بود که با روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی تصادفی ساده انتخاب شدند. یافته‌ها نشان دادند که اکثریت اساتید نگرش مثبت نسبت به نقش شبکه‌های اجتماعی در آگاه‌سازی و پیش‌گیری از استفاده مواد مخدر دارند، اما کمبود دانش، مقاومت‌های فرهنگی و ضعف سیاست‌های نهادی ازجمله موانع اصلی کامیابی شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از استفاده از مواد مخدر محسوب می‌شوند. تمایل بالای اساتید به مشارکت در تولید محتوای پیشگیرانه ظرفیت مهمی برای طراحی برنامه‌های بومی و مؤثر برای پیش‌گیری از استفاده مواد مخدر در افغانستان فراهم می‌سازد.

کلمات کلیدی: اعتیاد به مواد مخدر، پوهنتون هرات، پیش‌گیری، شبکه‌های اجتماعی، نگرش اساتید

[۱] عضو کادر علمی پوهنحی کمپیوترساینس، پوهنتون هرات، هرات، افغانستان (seyyedkamranhosseini@gmail.com)
[۲] عضو کادر علمی پوهنحی طب، پوهنتون هرات، هرات، افغانستان

۱. مقدمه

الحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ العالَمِينَ، حَمْدًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى والصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِ اللهِ، المَبْعُوثِ هُدًى وَرَحْمَةً لِلْعالَمِينَ، سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ.

اعتیاد به مواد مخدر یکی از مهم‌ترین چالش‌های اجتماعی و صحی در جهان امروز و به‌ویژه در افغانستان است که پیامدهای گسترده‌ای بر سلامت فردی، بنیان خانواده و ساختارهای اجتماعی دارد. در سال‌های اخیر، با گسترش شبکه‌های اجتماعی، ابعاد تازه‌ای به این مسئله افزوده‌شده است(Capurro et al., 2014; Odofin & Queen, 2023). این فضاها از یک‌سو می‌توانند به بستری برای تبلیغ، خرید و عادی‌سازی مصرف مواد مخدر تبدیل شوند و از سوی دیگر ظرفیت بالایی برای آموزش، آگاهی‌بخشی و پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر ایجاد نماید(Adejoh et al., 2020; Eze et al., 2024).

اهمیت این موضوع در افغانستان دوچندان است؛ زیرا این کشور با نرخ بالای اعتیاد به مواد مخدر و همچنین نقش گسترده رسانه‌های اجتماعی در زندگی روزمره جوانان مواجه است(Shayan et al., 2022). پوهنتون‌ها به‌عنوان مراکز علمی و تربیتی، نقشی کلیدی در شکل‌دهی نگرش‌ها و رفتارهای نسل جوان دارند(Kumar & Dangi, 2019). اساتید پوهنتون به‌عنوان مرجعیت علمی و الگوی رفتاری می‌توانند با بهره‌گیری از ظرفیت‌های شبکه‌های اجتماعی، پیام‌های پیشگیرانه را به‌صورت گسترده منتقل کنند و در مقابل جریان‌های ترویج کننده مصرف مواد ایستادگی نمایند (Rafique et al., 2024) .

باوجوداین ظرفیت‌ها، یافته‌های پیشین نشان می‌دهد که بسیاری از کارزارهای آگاهی‌بخشی در محیطهای پوهنتونی اثربخشی محدودی داشته‌اند. دلیل این ناکامی‌ها اغلب به طراحی غیر جذاب، محتوای تکراری یا عدم تناسب با نیازهای واقعی مخاطبان بازمی‌گردد (Nandhan et al., 2025). همچنین، مواجهه مداوم محصلان با محتوای مرتبط با مصرف مواد در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به عادی‌سازی و کاهش حساسیت نسبت به خطرات منجر شود (Onyechi & Chukwuani, 2022). در افغانستان نیز کمبود سیاست‌های مشخص پوهنتونی، نبود آموزش کافی برای اساتید در استفاده هدفمند از شبکه‌های اجتماعی و مقاومت‌های فرهنگی و اجتماعی ازجمله موانع مهم بهره‌گیری از این ابزارها در برنامه‌های پیشگیرانه به شمار می‌روند(Masudi & Hasin, 2023; Muradi & Ahmad, 2024).

از سوی دیگر، تحقیقات نشان داده‌اند که داده‌های کلان شبکه‌های اجتماعی می‌توانند ابزار قدرتمندی برای پایش روندهای مصرف و طراحی مداخلات پیشگیرانه باشند (Kanan et al., 2023; Kim et al., 2017). مطالعات جدید نیز بر اهمیت تحلیل محتوای تولیدشده توسط کاربران برای شناسایی الگوهای مصرف و طراحی کمپین‌های هدفمند تأکید کرده‌اند (Kazemi et al., 2017; Nasralah et al., 2020). همچنین، تحقیقات اخیر نشان داده‌اند که استفاده از رویکردهای مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی می‌تواند در تغییر نگرش و رفتار جوانان نسبت به مصرف مواد مؤثر باشد (Evans et al., 2017). بااین‌حال، استفاده عملی از این ظرفیت‌ها در محیطهای پوهنتونی بسیار محدود بوده و بیشتر در سطح نظری باقی‌مانده است.

بر این اساس، مسئله اصلی تحقیق حاضر آن است که باوجود شواهد متناقض درباره نقش دوگانه شبکه‌های اجتماعی، هنوز درک روشنی از نگرش و دیدگاه اساتید پوهنتون نسبت به ظرفیت‌های این رسانه‌ها در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر وجود ندارد. این خلأ علمی می‌تواند مانع از طراحی سیاست‌ها و برنامه‌های مؤثر در سطح پوهنتونی شود. هدف این تحقیق آن است که نگرش اساتید پوهنتون هرات نسبت به نقش شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر را بررسی کند، موانع و چالش‌های موجود را شناسایی نماید و پیشنهادهایی کاربردی برای بهره‌گیری مؤثرتر از این رسانه‌ها در سیاست‌های آموزشی و فرهنگی ارائه دهد.

فرض بر این است که نگرش مثبت اساتید نسبت به شبکه‌های اجتماعی با باور به اثربخشی آن‌ها در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر رابطه معنادار دارد و حمایت نهادی و سیاست‌های پوهنتونی می‌تواند این نگرش مثبت را تقویت کند. درنهایت، نتایج این تحقیق می‌تواند مبنای تصمیم‌گیری برای سیاست‌گذاران آموزشی و فرهنگی در سطح پوهنتونی و ملی قرار گیرد و به طراحی برنامه‌های پیشگیرانه مؤثر و متناسب با زمینه فرهنگی و اجتماعی افغانستان کمک کند.

۲. پیشینهٔ تحقیق

در سال‌های اخیر، تحقیقات متعددی در سطح بین‌المللی به بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی درزمینه مصرف مواد مخدر پرداخته‌اند. این مطالعات نشان داده‌اند که شبکه‌های اجتماعی می‌توانند هم‌بستر ترویج مصرف مواد مخدر و هم ابزار مؤثری برای پیش‌گیری، آگاهی‌بخشی و حمایت از ترک اعتیاد به مواد مخدر باشند. بااین‌حال، بیشتر این تحقیق‌ها بر محصلان تمرکز داشته‌اند و نقش گروه‌های مرجع پوهنتونی مانند اساتید کمتر دراین‌باره موردتوجه قرارگرفته است.

۲.۱ مطالعات بین‌المللی

مطالعه ادجو و همکاران (۲۰۲۰) در نیجریه نشان داد که شبکه‌های اجتماعی مانند فیس‌بوک و واتس‌اپ به‌عنوان بستر خریدوفروش مواد در میان محصلان عمل می‌کنند. قوت این مطالعه در کشف ابعاد پنهان مصرف بود، اما ضعف آن در نبود داده‌های کمی برای تعمیم‌پذیری یافته‌ها بر کل جامعه مشهود است (Adejoh et al., 2020).

تیلما ایز و همکاران (۲۰۲۴) نقش دوگانه شبکه‌های اجتماعی را بررسی کرد. یافته‌ها نشان دادند که این رسانه‌ها هم در ترویج مصرف و هم در اجرای کمپین‌های پیشگیرانه نقش دارند. این مطالعه از حجم نمونه بالا بهره برد، اما به نگرش اساتید یا سیاست‌های پوهنتونی نپرداخت (Eze et al., 2024).

رفیقی و همکاران (۲۰۲۴) در پاکستان نشان داد که استفاده از شبکه‌های اجتماعی با افزایش آگاهی محصلان درباره مضرات مواد مخدر رابطه دارد. این تحقیق از ابزارهای معتبر سنجش استفاده کرد، اما فاقد تحلیل زمینه‌ای و فرهنگی بود (Rafique et al., 2024).

الشهری و همکاران (۲۰۲۵) در عربستان با روش مقطعی و تحلیل همبستگی، سطح دانش و نگرش محصلان را بررسی کرد. تفاوت‌های جنسیتی و رشته‌ای در نگرش‌ها مشخص شد، اما نقش اساتید و سیاست‌های پوهنتونی در این تحقیق مغفول ماند (Alshehri et al., 2025).

مطالعه کیم و همکاران (۲۰۱۷) در ایالات‌متحده تحلیل داده‌های کلان شبکه‌های اجتماعی، چارچوبی چهاربعدی برای تحلیل ارتباطات مرتبط با سوءمصرف داروهای نسخه‌ای ارائه داد. این مطالعه ازنظر فنی پیشرفته بود و ظرفیت‌های نظارتی شبکه‌های اجتماعی را نشان داد، اما فاقد داده‌های زمینه‌ای از کاربران پوهنتونی بود (Kim et al., 2017).

کانن و همکاران (۲۰۲۳) نیز با استفاده از مدل‌های یادگیری ماشین مانند AraBERT، محتوای عربی شبکه‌های اجتماعی را برای شناسایی سوءمصرف دارو تحلیل کرد. دقت بالای مدل‌ها نقطه قوت این تحقیق بود (Kanan et al., 2023).

ناندهانا و همکاران (۲۰۲۵) در هند اثربخشی کمپین‌های آگاهی‌بخش در پوهنتون را بررسی کرد. یافته‌ها نشان دادند که طراحی غیر جذاب و عدم تناسب با نیازهای محصلان باعث کاهش اثربخشی شده است (Nandhan .S. et al., 2025).

۲.۲ مطالعات داخلی

مطالعه مرادی و احمد (۲۰۲۴) در کابل با روش مقطعی و تحلیل آماری، سطح آگاهی محصلان را بررسی کرد. یافته‌ها نشان دادند که آگاهی عمومی در سطح متوسط قرار دارد و منابع اصلی اطلاعات، رسانه‌های سنتی مانند تلویزیون و رادیو هستند. این مطالعه فاقد بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی یا نگرش اساتید بود (Muradi & Ahmad, 2024).

مقاله تحلیلی مسعودی و حصین (۲۰۲۳) با رویکرد نظری، به بررسی ظرفیت رسانه‌های سنتی و نوین در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر در افغانستان پرداخت. نویسندگان تأکید کردند که اثربخشی رسانه‌ها وابسته به طراحی بومی، شناخت مخاطب و استفاده از روش‌های خلاقانه مانند روایت‌های واقعی و نمایش‌های خیابانی است. این مقاله نقطه قوت در تحلیل زمینه فرهنگی افغانستان دارد، اما فاقد داده‌های تجربی و سنجش نگرش مخاطبان است (Masudi & Hasin, 2023).

تحقیق حاضر با تمرکز بر نگرش اساتید پوهنتون هرات، استفاده از پرسشنامه ساختاریافته و تحلیل چند محوری، در پی آن است که خلأهای موجود در مطالعات پیشین را پر کند. برخلاف بیشتر تحقیق‌ها که بر محصلان تمرکز داشته‌اند، این تحقیق به بررسی دیدگاه گروه مرجع علمی و تربیتی پوهنتونی می‌پردازد. هم‌چنین، با سنجش تجربه، مشارکت، موانع فرهنگی و سیاست‌های نهادی، تصویری جامع‌تر از ظرفیت‌ها و چالش‌های بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر ارائه می‌دهد.

۳. روش تحقیق

۳.۱ طرح تحقیق
این تحقیق مقطعی در جریان خزان سال ۱۴۰۴ در میان اساتید پوهنتون هرات انجام شد.

۳.۲ جمعیت هدف
جمعیت هدف این تحقیق اساتید بر حال پوهنتون هرات در جریان سمستر خزانی سال ۱۴۰۴ بودند.

۳.۳ برآورد اندازه نمونه
در سمستر خزانی سال ۱۴۰۴ در پوهنتون هرات، به تعداد ۳۵۰ تن به حیث استاد مصروف تدریس بودند. با استفاده از ۹۵ ٪ دامنهٔ اطمینان، ۹۵٪ سطح اطمینان و ۵۰% توزیع پاسخ توسط raosoft sample size calculator حداقل سایز نمونه ۱۸۴ تن محاسبه گردید که با افزایش ۱۰٪ خطا ۲۰۳ تن در نظر گرفته شد. ازجملهٔ پرسش‌نامه‌ها، ۴ عدد ناقص بوده و از مطالعه حذف گردید، بنابراین، مجموعاً نمونهٔ تحت تحقیق به ۱۹۹ رسید.

۳.۴ روش انتخاب نمونه
نمونهٔ شامل تحقیق با استفاده از روش نمونه‌برداری طبقه‌بندی تصادفی ساده انتخاب گردید. به‌طور خلاصه، هر پوهنحی یک طبقه در نظر گرفته شد. بعداً تعداد جمعیت هدف (۳۵۰) تقسیم سایز نمونه (۲۰۳) گردید (۱.۷۲= ۲۰۳ / ۳۵۰). بعداً، تعداد اساتید هر پوهنحی تقسیم عدد شاخص (۱.۷۲) گردیده و تعداد نمونه از هر سمستر مشخص شد. نمونهٔ موردنظر، با استفاده از روش نمونه‌برداری تصادفی ساده انتخاب گردید.

۳.۵ جمع‌آوری داده‌ها
داده‌ها توسط پرسش‌نامهٔ ۲۰-سوالهٔ محقق-ساخته جمع‌آوری گردید. این پرسش‌نامه دارای شش بخش شامل: ویژگی‌های جمعیت شناختی (۵ سؤال)، نقش شبکه‌های اجتماعی در آگاه‌سازی (۳ سؤال)، نگرش کلی اساتید (۳ سؤال)، موانع و چالش‌ها (۳ سؤال)، تجربه و مشارکت اساتید و سیاست‌ها و حمایت‌های پوهنتون (۳ سؤال) بود. ارزش آلفای کرونباخ سؤال‌های پرسش‌نامه برای نمونهٔ تحت مطالعه ۰.۷۹۳ به‌دست‌آمده است.

۳.۶ مطالعات احصائیوی
داده‌ها در برنامهٔ IBM SPSS Statistics (version 27) تحلیل گردید. متغیرهای کمی دارای توزیع غیر نرمال با استفاده از میانه و دامنهٔ بین چارکی و متغیرهای کیفی توسط فریکوینسی و فیصدی نشان داده شد. ارزیابی ارتباط بین متغیرهای کیفی توسط آزمون Chi-square انجام شد. زمانی که $p < ۰.۰۵$ بود، ارتباط بین دو متغیر معنی‌دار محسوب گردید.

۳.۷ اخلاق و مسائل اخلاقی

پروتکل این تحقیق قبل از آغاز جمع‌آوری داده توسط کمیته تحقیقات پوهنحی طب پوهنتون هرات طی پروتکل شماره (۰۸) مورخ (۱۴۰۴/۰۸/۱۵) موردبررسی و تأیید قرار گرفت. در جریان تحقیق کوشش به عمل آمد که محرمیت و رازداری اشتراک کنندگان تحقیق به‌صورت کامل حفظ گردد.

۴. نتایج تحقیق

این تحقیق بین ۱۹۹ تن از اساتید پوهنتون هرات انجام شد. در این تحقیق پنج بخش شامل؛ نقش شبکه‌های اجتماعی در اطلاع‌رسانی خطرات اعتیاد به مواد مخدر، نگرش کلی اساتید به اثربخشی شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر، موانع و چالش‌ها در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر، تجربه و مشارکت اساتید در استفاده و تولید محتوای پیشگیرانه در شبکه‌های اجتماعی و سیاست‌ها و حمایت‌های پوهنتون در استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر مورد ارزیابی قرار گرفت. جدول ۱ مشخصات جمعیت شناختی شرکت‌کنندگان را نشان می‌دهد.

جدول ۱. مشخصات جمعیت شناختی شرکت‌کنندگان

	تعداد	فیصدی
سن		
کمتر از ۳۰ سال	۷۵	۳۷.۷
۳۰-۳۹ سال	۸۱	۴۰.۷
۴۰-۴۹ سال	۳۱	۱۵.۶
بیشتر از ۵۰ سال	۱۲	۶.۰
وضعیت تأهل		
مجرد	۳۹	۱۹.۶
متأهل	۱۶۰	۸۰.۴
رشته تحصیلی		
علوم اجتماعی	۸۶	۴۳.۲
علوم طبیعی	۸۴	۴۲.۲
علوم طبی	۲۹	۱۴.۶
رتبه علمی		
نامزد پوهنیار	۷۶	۳۸.۲
پوهنیار	۷۸	۳۹.۲
پوهنمل	۲۸	۱۴.۱
پوهندوی	۱۳	۶.۵
پوهنوال	۳	۱.۵
پوهاند	۱	۰.۵
سابقه تدریس در پوهنتون		
کمتر از ۵ سال	۱۱۷	۵۸.۸
۵ تا ۱۰ سال	۳۲	۱۶.۱
۱۱ تا ۲۰ سال	۳۶	۱۸.۱
بیشتر از ۲۰ سال	۱۴	۷.۰

در جدول ۱ دیده می‌شود بیشترین تعداد شرکت‌کنندگان بین سنین ۳۰-۳۹ سال، متأهل، اساتید علوم اجتماعی، پوهنیار و دارای کمتر از ۵ سال سابقه تدریس بودند.

جدول ۲. تعداد و فیصدی پاسخ شرکت‌کنندگان در مورد نقش شبکه‌های اجتماعی در اطلاع‌رسانی خطرات اعتیاد به مواد مخدر

نقش شبکه‌های اجتماعی در اطلاع‌رسانی خطرات اعتیاد به مواد مخدر	کاملاً مخالف تعداد و فیصدی	مخالف تعداد فیصدی	نظری ندارم تعداد فیصدی	موافق تعداد فیصدی	کاملاً موافق تعداد فیصدی
شبکه‌های اجتماعی ابزار مؤثری برای آگاه‌سازی محصلان نسبت به خطرات اعتیاد به مواد مخدر هستند.	۹ ٪۴.۵	۵ ٪۲.۵	۱۴ ٪۷.۰	۱۰۹ ٪۵۴.۸	۶۲ ٪۳۱.۲
استفاده از شبکه‌های اجتماعی در برنامه‌های تدریسی پوهنتون می‌تواند به کاهش مصرف مواد مخدر کمک کند.	۶ ٪۳.۰	۱۳ ٪۶.۵	۵۲ ٪۲۶.۱	۸۹ ٪۴۴.۷	۳۹ ٪۱۹.۶
محتوای تدریسی (ویدئوها، تجربیات شخصی، آمار و گزارش‌ها) در شبکه‌های اجتماعی نقش مهمی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر دارد.	۷ ٪۳.۵	۲ ٪۱.۰	۲۰ ٪۱۰.۲	۱۱۴ ٪۵۷.۳	۵۶ ٪۲۸.۱

در جدول ۲ مشاهده می‌شود که بیش از نیمی از اساتید با این دیدگاه موافق‌اند که محتوای تدریسی در شبکه‌های اجتماعی نقش مهمی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر دارد و این رسانه‌ها ابزار مؤثری برای آگاه‌سازی محصلان نسبت به خطرات مصرف مواد مخدر هستند.

جدول ۳. تعداد و فیصدی پاسخ شرکت‌کنندگان در مورد نگرش کلی اساتید به اثربخشی شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر

نگرش کلی اساتید به اثربخشی شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر	کاملاً مخالف تعداد فیصدی	مخالف تعداد فیصدی	نظری ندارم تعداد فیصدی	موافق تعداد فیصدی	کاملاً موافق تعداد فیصدی
شبکه‌های اجتماعی ابزار مناسبی برای اجرای برنامه‌های پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر در پوهنتون هستند.	۲ ٪۱.۰	۸ ٪۴.۰	۳۳ ٪۱۶.۶	۱۱۶ ٪۵۸.۳	۴۰ ٪۲۰.۱
شبکه‌های اجتماعی می‌توانند مکمل مؤثری برای روش‌های سنتی تدریس درزمینه پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر باشند.	۳ ٪۱.۵	۱۴ ٪۷.۰	۳۰ ٪۱۵.۱	۱۱۵ ٪۵۷.۸	۳۷ ٪۱۸.۶
استفاده از شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر بافرهنگ پوهنتون ما سازگار است.	۳ ٪۱.۵	۱۰ ٪۵.۰	۴۶ ٪۲۳.۱	۱۰۸ ٪۵۴.۳	۳۲ ٪۱۶.۱

طوری که در جدول ۳ دیده می‌شود، بیش از نیمی از اساتید بر این باورند که شبکه‌های اجتماعی ابزار مناسبی برای اجرای برنامه‌های پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر در پوهنتون هستند و هم‌چنین می‌توانند مکمل مؤثری برای روش‌های سنتی تدریس در این زمینه باشند.

جدول ۴. تعداد و فیصدی پاسخ شرکت‌کنندگان در مورد موانع و چالش‌ها در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر

موانع و چالش‌ها در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر	کاملاً مخالف تعداد فیصدی	مخالف تعداد فیصدی	نظری ندارم تعداد فیصدی	موافق تعداد فیصدی	کاملاً موافق تعداد فیصدی
کمبود دانش و آموزش در استفاده صحیح از شبکه‌های اجتماعی مانع اصلی بهره‌گیری از آن‌ها در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر است.	۷ ٪۳.۵	۱۵ ٪۷.۵	۲۴ ٪۱۲.۱	۸۱ ٪۴۰.۷	۷۲ ٪۳۶.۲

مقاومت فرهنگی و اجتماعی مانع مهمی در استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای اهداف پیشگیرانه است.	۴ ٪۲.۰	۲۰ ٪۱۰.۱	۴۵ ٪۲۲.۶	۸۳ ٪۴۱.۷	۴۷ ٪۲۳.۶
بی‌اعتمادی به اطلاعات منتشرشده در شبکه‌های اجتماعی مانع استفاده مؤثر از آن‌ها در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر است.	۳ ٪۱.۵	۲۰ ٪۱۰.۱	۳۱ ٪۱۵.۶	۹۴ ٪۴۷.۲	۵۱ ٪۲۵.۶

طوری که در جدول ۴ دیده می‌شود، حدود نیمی از اساتید معتقدند که بی‌اعتمادی به اطلاعات منتشرشده در شبکه‌های اجتماعی مانعی برای استفاده مؤثر از آن‌ها در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر است و بیش از دوسوم نیز بر این باورند که مقاومت‌های فرهنگی و اجتماعی مانع مهمی در بهره‌گیری از این رسانه‌ها برای اهداف پیشگیرانه به شمار می‌رود.

جدول ۵. تعداد و فیصدی پاسخ شرکت‌کنندگان در مورد تجربه و مشارکت اساتید در استفاده و تولید محتوای پیشگیرانه در شبکه‌های اجتماعی

تجربه و مشارکت اساتید در استفاده و تولید محتوای پیشگیرانه در شبکه‌های اجتماعی	کاملاً مخالف تعداد فیصدی	مخالف تعداد فیصدی	نظری ندارم تعداد فیصدی	موافق تعداد فیصدی	کاملاً موافق تعداد فیصدی
تاکنون در کلاس‌های خود از شبکه‌های اجتماعی برای تدریس یا آگاه‌سازی درزمینه اعتیاد به مواد مخدر استفاده کرده‌ام.	۵۰ ٪۲۵.۱	۴۱ ٪۲۰.۶	۴۴ ٪۲۲.۱	۴۸ ٪۲۴.۱	۱۶ ٪۸.۰
تمایل دارم در طراحی محتوای پیشگیرانه برای شبکه‌های اجتماعی مشارکت داشته باشم.	۱۶ ٪۸.۰	۱۶ ٪۸.۰	۴۷ ٪۲۳.۶	۸۷ ٪۴۳.۷	۳۳ ٪۱۶.۶
مشارکت اساتید در تولید محتوای پیشگیرانه باعث افزایش اعتبار و کیفیت محتوا می‌شود.	۸ ٪۴.۰	۷ ٪۳.۵	۲۸ ٪۱۴.۱	۱۰۲ ٪۵۱.۳	۵۴ ٪۲۷.۱

در جدول ۵ مشاهده می‌شود که بیش از نیمی از اساتید معتقدند مشارکت آنان در تولید محتوای پیشگیرانه موجب افزایش اعتبار و کیفیت محتوا می‌شود و همچنین بیش از دوسوم تمایل دارند در طراحی چنین محتواهایی برای شبکه‌های اجتماعی مشارکت داشته باشند.

جدول ۶. تعداد و فیصدی پاسخ شرکت‌کنندگان در مورد سیاست‌ها و حمایت‌های پوهنتون در استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر

سیاست‌ها و حمایت‌های پوهنتون در استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر	کاملاً مخالف تعداد فیصدی	مخالف تعداد فیصدی	نظری ندارم تعداد فیصدی	موافق تعداد فیصدی	کاملاً موافق تعداد فیصدی
پوهنتون ما برنامه مشخصی برای استفاده از شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری محصلان از اعتیاد به مواد مخدر دارد.	۴۳ ٪۲۱.۶	۳۸ ٪۱۹.۱	۶۲ ٪۳۱.۲	۳۷ ٪۱۸.۶	۱۹ ٪۹.۵
به اساتید پوهنتون هرات آموزش‌های رسمی و لازم برای استفاده صحیح از شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری محصلان از اعتیاد به مواد مخدر ارائه‌شده است.	۴۵ ٪۲۲.۶	۴۶ ٪۲۳.۱	۵۳ ٪۲۶.۲	۴۰ ٪۲۰.۱	۱۵ ٪۷.۵
استفاده از افراد تأثیرگذار پوهنتون در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به افزایش آگاهی محصلان درباره اعتیاد به مواد مخدر کمک کند.	۱۵ ٪۷.۵	۲۳ ٪۱۱.۶	۴۲ ٪۲۱.۱	۸۲ ٪۴۱.۲	۳۷ ۱۸.۶

در جدول ۶ مشاهده می‌شود که بیش از دوسوم اساتید معتقدند استفاده از افراد تأثیرگذار پوهنتون در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به افزایش آگاهی درباره اعتیاد به مواد مخدر کمک کند، درحالی‌که کمتر از دوسوم بر این باورند که پوهنتون آن‌ها برنامه مشخصی برای بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر دارد.

جدول ۷ نشان‌دهنده نتایج آزمون هم‌بستگی بین پنج بخش؛ نقش شبکه‌های اجتماعی در آگاه‌سازی، نگرش کلی اساتید، موانع و چالش‌ها، تجربه و مشارکت اساتید و سیاست‌ها و حمایت‌های پوهنتون است.

جدول ۷. نتیجه آزمون Chi-Square بین بخش‌های پنج‌گانه تحقیق

	نگرش کلی اساتید به اثربخشی شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر
نقش شبکه‌های اجتماعی در اطلاع‌رسانی خطرات اعتیاد به مواد مخدر	<۰.۰۰۱
موانع و چالش‌ها در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر	۰.۰۰۲
تجربه و مشارکت اساتید در استفاده و تولید محتوای پیشگیرانه در شبکه‌های اجتماعی	۰.۰۰۳
سیاست‌ها و حمایت‌های پوهنتون در استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر	۰.۰۳۴

بر اساس این نتایج، تمام بخش‌های پرسش‌نامه به‌طور معنی‌داری با یکدیگر ارتباط دارند.

۵. مناقشه

یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد که اساتید پوهنتون هرات نگرش مثبت و بالقوه‌ای نسبت به نقش شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر دارند. بیش از نیمی از آنان معتقدند این رسانه‌ها ابزار مؤثر برای آگاه‌سازی محصلان نسبت به خطرات مصرف مواد هستند و محتوای آموزشی مانند ویدئوها، آمار و تجربیات شخصی نقش مهمی در این زمینه دارد. این نتیجه با مطالعات بین‌المللی همسو است؛ برای نمونه، رفیقی و همکاران (۲۰۲۴) در پاکستان نشان دادند شبکه‌های اجتماعی آگاهی محصلان را به‌طور معنادار افزایش می‌دهد، همچنین اونیچی و چوکوانی (۲۰۲۲) در نیجریه رابطه مثبت بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و ادراک ریسک مصرف مواد را گزارش کردند. الشهری و همکاران (۲۰۲۵) در عربستان نیز بیان کردند شبکه‌های اجتماعی آگاهی محصلان را بالا می‌برند اما تأثیر آن‌ها بر نگرش محصلان متفاوت است.

درزمینه نگرش کلی، اکثریت اساتید هرات شبکه‌های اجتماعی را مکمل روش‌های سنتی تدریس و سازگار بافرهنگ پوهنتون می‌دانند. این یافته بامطالعه مسعودی و حصین (۲۰۲۳) در افغانستان همخوان است که رسانه‌های اجتماعی را ابزار بالقوه برای پیش‌گیری معرفی کردند اما بر ضرورت کارزارهای بومی تأکید داشتند. همچنین هاوالدارماث و سواتی (۲۰۲۵) در هند هشدار دادند که شبکه‌های اجتماعی می‌توانند هم مصرف را عادی‌سازی کنند و هم فرصت پیش‌گیری فراهم آورند.

در بخش موانع و چالش‌ها، یافته‌ها نشان می‌دهد کمبود دانش، مقاومت فرهنگی و بی‌اعتمادی به اطلاعات شبکه‌های اجتماعی از موانع اصلی در برابر موفقیت شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از مصرف مواد هستند. این نتیجه مشابه بامطالعه آدجو و همکاران (۲۰۲۰) در لاگوس است که محصلان به دلیل ترس از قربانی شدن یا بی‌اعتمادی به فروشندگان آنلاین محتاط بودند. همچنین کیم و همکاران (۲۰۱۷) در آمریکا چالش‌های اخلاقی و اعتبار داده‌های شبکه‌های اجتماعی را مطرح کردند.

درزمینه تجربه و مشارکت، کمتر از نیمی از اساتید تاکنون از شبکه‌های اجتماعی در تدریس استفاده کرده‌اند، اما بیش از دوسوم تمایل به مشارکت در تولید محتوای پیشگیرانه دارند. این یافته بامطالعه مرادی و احمد (۲۰۲۴) در کابل مشابه است که سطح آگاهی محصلان متوسط بود و نیاز به برنامه‌های آموزشی بیشتر وجود داشت. همچنین الشهری و همکاران (۲۰۲۵) نشان دادند آموزش رسمی و دوره‌های آگاهی تأثیر زیادی بر دانش دارد.

در بخش سیاست‌ها و حمایت نهادی، کمتر از نیمی از اشتراک کنندگان معتقدند پوهنتون برنامه مشخصی دارد، اما بیش از دوسوم بر نقش افراد تأثیرگذار در شبکه‌های اجتماعی تأکید کردند. این یافته مشابه بامطالعه ناندانا و همکاران (۲۰۲۵) در هند است که اثربخشی کمپین‌ها را وابسته به طراحی و حمایت نهادی دانستند و همچنین رفیقی و همکاران (۲۰۲۴) در پاکستان بر ضرورت ادغام سیاست‌های آموزشی با کمپین‌های شبکه‌های اجتماعی تأکید کردند.

درمجموع، هرچند شبکه‌های اجتماعی ظرفیت بالایی برای آگاه‌سازی و پیش‌گیری دارند، اما بدون رفع موانع فرهنگی، افزایش اعتماد به اطلاعات، آموزش اساتید و حمایت نهادی، این ظرفیت به‌طور کامل بالفعل نخواهد شد. یافته‌های این تحقیق با ادبیات جهانی همخوانی دارد، اما بر اهمیت مشارکت فعال اساتید و طراحی سیاست‌های بومی در افغانستان تأکید ویژه می‌کند.

۶. نتیجه‌گیری

اساتید پوهنتون هرات نگرش مثبت و امیدوارکننده‌ای نسبت به نقش شبکه‌های اجتماعی در پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر دارند. آنان این رسانه‌ها را ابزاری مؤثر برای آگاه‌سازی محصلان و مکملی برای روش‌های سنتی تدریس می‌دانند. باوجوداین نگاه مثبت، موانعی همچون کمبود دانش در استفاده صحیح، مقاومت‌های فرهنگی و بی‌اعتمادی به اطلاعات منتشرشده در شبکه‌های اجتماعی، می‌تواند اثربخشی این ابزارها را محدود کند.

نکته برجسته در نتایج، تمایل بالای اساتید به مشارکت در تولید محتوای پیشگیرانه است؛ ظرفیتی که می‌تواند به افزایش اعتبار و کیفیت محتوا و درنهایت به بهبود برنامه‌های پیش‌گیری کمک کند. درعین‌حال، ضعف سیاست‌های نهادی و نبود برنامه مشخص در سطح پوهنتون، یکی از چالش‌های اصلی محسوب می‌شود.

به‌طورکلی، شبکه‌های اجتماعی ظرفیت بالایی برای آگاه‌سازی و پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر دارند، اما تحقق کامل این ظرفیت نیازمند آموزش هدفمند اساتید، رفع موانع فرهنگی و اجتماعی، افزایش اعتماد به اطلاعات و حمایت نهادی است. مشارکت فعال اساتید و طراحی سیاست‌های بومی می‌تواند کلید موفقیت در بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی برای پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر در افغانستان باشد.

۷. پیشنهادها

- برای ارتقای دانش اساتید، سمینارهای آموزشی کوتاه و کاربردی برگزار شود تا آنان با شیوه‌های مؤثر استفاده از شبکه‌های اجتماعی درزمینه آگاهی‌بخشی به محصلان آشنا شوند.
- محتوای آموزشی باید متناسب بافرهنگ افغانستان و شرایط اجتماعی مردم افغانستان طراحی گردد؛ مشارکت مستقیم اساتید در تولید این محتوا اعتماد محصلان را بیشتر می‌کند.
- وزارت تحصیلات عالی می‌تواند برنامه‌های مشخصی در سطح پوهنتون‌ها تدوین کند و با حمایت مدیریتی و تأمین منابع مالی، زمینه استفاده هدفمند از شبکه‌های اجتماعی را فراهم سازد.
- حضور اساتید شناخته‌شده، محصلان ممتاز و شخصیت‌های علمی در فضای مجازی به‌عنوان الگو، پیام‌های پیشگیرانه را معتبرتر و اثرگذارتر می‌سازد.
- همکاری مشترک میان اساتید، محصلان و نهادهای اجتماعی برای اجرای کمپین‌های مجازی، تجربه‌ای عملی و قابل‌اعتماد ایجاد خواهد کرد.
- نظارت مستمر بر فعالیت‌ها و ارزیابی نتایج، امکان اصلاح نقاط ضعف و تقویت روش‌های موفق را فراهم می‌کند.
- ترکیب آموزش حضوری با محتوای دیجیتال، فرصت یادگیری چندبعدی برای محصلان ایجاد می‌کند.
- ایجاد کانال‌های رسمی پوهنتونی در شبکه‌های اجتماعی، اعتماد محصلان و اساتید به اطلاعات منتشرشده را افزایش می‌دهد.

۸. فهرست منابع

1. Adejoh, S. O., Adisa, W. B., Onome, O., Anyimukwu, C., & Olorunlana, A. (2020). The Influence of Social Media on Illicit Drug Sale and Use among Undergraduates in Lagos, Nigeria. *Journal of Alcohol and Drug Education, 64*(2), 20–40. https://www.jstor.org/stable/48638543
2. Alshehri, F. S., Ashour, A. M., Bafhaid, H. S., Algarni, A. S., Harbi, M. H., & Alorfi, N. M. (2025). University Students' Knowledge and Attitudes Toward Substance Abuse: A Cross-

Sectional Study from Saudi Arabia. *Healthcare (Switzerland)*, *13*(10). https://doi.org/10.3390/healthcare13101122

3. Capurro, D., Cole, K., Echavarría, M. I., Joe, J., Neogi, T., & Turner, A. M. (2014). The use of social networking sites for public health practice and research: A systematic review. *Journal of Medical Internet Research*, *16*(3). https://doi.org/10.2196/jmir.2679
4. Evans, W., Andrade, E., Goldmeer, S., Smith, M., Snider, J., & Girardo, G. (2017). The living the example social media substance use prevention program: A pilot evaluation. *JMIR Mental Health*, *4*(2). https://doi.org/10.2196/mental.7839
5. Hawaldarmath, S. C., & Swathi D. (2025). Social Media in Understanding and Preventing Drug Abuse: A Comprehensive Review. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, *12*(1). www.ijrar.org
6. Kanan, T., AbedAlghafer, A., AlZu'bi, S., Hawashin, B., Mughaid, A., Kanaan, G., & Kamruzzaman, M. M. (2023). An intelligent health care system for detecting drug abuse in social media platforms based on low resource language. *IEEE/ACM Transactions on Audio, Speech, and Language Processing*, *32*, 691–703.
7. Kazemi, D. M., Borsari, B., Levine, M. J., & Dooley, B. (2017). Systematic review of surveillance by social media platforms for illicit drug use. *Journal of Public Health (United Kingdom)*, *39*(4), 763–776. https://doi.org/10.1093/pubmed/fdx020
8. Kim, S. J., Marsch, L. A., Hancock, J. T., & Das, A. K. (2017). Scaling up research on drug abuse and addiction through social media big data. *Journal of Medical Internet Research*, *19*(10). https://doi.org/10.2196/JMIR.6426
9. Kumar, A., & Dangi, I. (2019). *Drug addiction: A big challenge for youth and children's* (Vol. 4). www.pharmacyjournal.in
10. Masudi, M., & Hasin, B. A. (2023). Utilizing Social Media for Preventing Substance Abuse. *Jami Scientific Research Quarterly Journal*, *8*(3), 93–112. https://doi.org/10.61438/jsrqj.v8i3.35
11. Muradi, M., & Ahmad, H. (2024). Assessment of the Level of Awareness and Practice About Drugs and Their Harms Among University Students in Kabul Afghanistan. *Addiction Research and Behavioural Therapies*, *3*(1), 1–13. https://doi.org/10.59657/2837-8032.brs.24.019
12. Nandhana .S., Ponnusamy .V., & Arun Kumar. (2025). The effectiveness of drug awareness campaigns on college students' attitudes and behaviors: a perspective study. *International Journal For Multidisciplinary Research*, *7*(2). https://doi.org/10.36948/ijfmr.2025.v07i02.40421
13. Nasralah, T., El-Gayar, O., & Wang, Y. (2020). Social media text mining framework for drug abuse: Development and validation study with an opioid crisis case analysis. *Journal of Medical Internet Research*, *22*(8). https://doi.org/10.2196/18350
14. Odofin, T., & Queen, I. (2023). Assessment of Social Media Exposure and Substance Abuse among Adolescent Secondary School Students in Delta State, Nigeria. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE AND EDUCATION RESEARCH STUDIES*, *03*(05). https://doi.org/10.55677/ijssers/V03I5Y2023-13
15. Onyechi, N. J., & Chukwuani, C. C. (2022). SOCIAL MEDIA EXPOSURE AND PERCEPTION OF DRUG USE RISKS AMONG UNDERGRADUATES OF UNIVERSITY OF ABUJA. In *Idowu Mojeed Alade* (Vol. 34).

16. Rafique, N., Huma, S., & Iqbal, S. (2024). The Impact of Social Media on raising Drug Awareness among Students in Educational Institutions. *Journal of Development and Social*, *5*(2), 61–70. https://doi.org/10.47205/jdss.2024(5-II-S)07
17. Shayan, N. A., Niazi, A. U. R., Moheb, H., Mohammadi, H., Saddiqi, K. W. A., Dag, O., & Ozcebe, H. (2022). Epidemiology of Drug Use in Herat – Afghanistan. *Addiction and Health*, *14*(2), 68–77. https://doi.org/10.22122/AHJ.2022.195606.1223
18. Eze, T., Amadi, A., & Justice, C. (2024). *International Journal of Mass Communication and Linguistics Studies SOCIAL MEDIA USAGE AND DRUG ABUSE AMONG YOUTHS IN PORT HARCOURT* (Vol. 13, Issue 3).

Faculty Perspectives at Herat University on the Role of Social Media in Preventing Student Drug Addiction

Seyyed Kamran Hosseini[21], Mina Alkozai[2], Dr. Azizurrahman Niazi[2], and Shafiq Ahmad Joyah[2]

Abstract

Drug addiction remains one of the most pressing social and public health challenges in Afghanistan, exerting profound effects on individual well-being, family stability, and social order. Alongside this

[1]Academic Staff Member of Computer Science Faculty, Herat University, Herat, Afghanistan

[2] Academic Staff Member of Medicine Faculty, Herat University, Herat, Afghanistan

challenge, the rapid expansion of social media presents a dual reality: on the one hand, it can facilitate the promotion and normalization of drug use; on the other, it offers significant potential for education, awareness-raising, and prevention. This issue is particularly critical in university settings, where faculty members—serving as both academic authorities and behavioral role models—can play a pivotal role in disseminating preventive messages. The present study aims to examine the attitudes of faculty members at Herat University regarding the role of social media in preventing student drug addiction, to identify barriers and challenges, and to propose practical recommendations for more effective utilization of these platforms. The central research question explores the relationship between faculty members' positive attitudes toward the effectiveness of social media in prevention and the role of institutional support in strengthening these attitudes. A cross-sectional analytical design was employed, with data collected through a researcher-developed 20-item questionnaire tested for validity and reliability. The sample consisted of 199 faculty members at Herat University during the fall semester of 2025, selected through stratified random sampling. Findings revealed that the majority of faculty members hold positive views on the preventive and awareness-raising potential of social media. However, limited knowledge, cultural resistance, and weak institutional policies emerged as key obstacles to success. Importantly, the strong willingness of faculty members to contribute to the creation of preventive content highlights a valuable capacity for designing locally relevant and effective programs to combat drug addiction in Afghanistan.

Keywords: Drug addiction, Herat University, prevention, social media, faculty attitudes